

Har vi oversett mennesket i konkurransejaget?

Taler

Per Borten

Dato

1 januar 1970

Omstendigheter

Nyttårstale

- 1 Vi har vennet oss til å si at det som særpreger vår tid er at forandringene skjer så raskt. Det skyldes framfor alt takten i den tekniske utvikling.

- 5 I løpet av det siste tiåret, i 1961, klarte Sovjetsamveldet å gjennomføre den første romferden med et menneske om bord, og fra forrige jul husker vi hvordan vi levde med i amerikanernes triumfferd rundt månen, og i sommer landsettingen av de første mennesker på en fremmed klode.

- 10 I 1960 avfyrte USA den første polarisrakett fra en neddykket atomdrevet ubåt. Raketten traff målet 2 500 km borte. I hyllingstalen til den første rommannen, Jurij Gagarin, sa Khrusjtsjov blant annet: «Det viktigste er at de som kvesser sine kniver mot oss, nå vet at Jurij har vært i rommet. Har sett alt og vet alt.»

- 15 Dette illustrerer den evige dragkampen imellom tjenende teknisk nyskapning og destruktiv bruk. Et umenneskelighetens paradoks, som vi får trekke med oss inn i den nye tid.

- 20 I 1962 under Cubakrisen var kanskje verden nærmere avgrunnen enn vi den gang forstod. Fornuften seiret dog i USA, som i Sovjetunionen. Kanskje kan vi ta det som et lyspunkt at det ser ut til å være en linje av erkjennelse av atomkrigens meningsløshet i supermaktenes holdning - fra Cubakrisen og fram til forhandlingene om kontroll med de kjernefysiske rustninger. De samme maktene har et enormt moralsk ansvar med å forføye over de samme våpnene, og dette ansvar må hvile like tungt på den tredje supermakt: Kina.

- 25 Vi som hører til de små nasjoner kan ikke influere gjennom makt. Men vi må aldri gå trett i å hevde rettens idealer ved alle anledninger og i alle fora hvor vi er

med.

30

Markedssituasjonen i Europa er ikke så vesensforskjellig fra situasjonen da vi gikk inn i 60-årene. Bak oss hadde vi den gang et mislykket forsøk på en nordisk løsning. Nå står vi igjen oppe i et nytt forsøk. De nærmeste måneder vil gi svar på om det lykkes. Jeg har på følelsen at det er voksende folkemening bak ønsket om et traktatfestet nordisk samarbeid, og det kan føres mange argumenter for det. Alle fire land har demokratiske tradisjoner, lik sosial målsetting, og vi er naboer. Hensikten er å bygge opp samarbeidet slik at man unngår dominans fra noen enkelt av statene.

35

40

Den nærmeste tid vil også gi svar på om det finnes mulighet for samarbeid mellom EFTA og EEC-landene. De tilpasninger det måtte kreve, dersom vi får et NORDØK, må vi ta når problemstillingene klarer. Alle synes å være enig om at vi ikke må få europeiske løsninger som fører til gjenoppretting av skranker mellom de nordiske land.

45

Ser vi på de nære ting, slår det oss med hvilken sikkerhet vi proklamerte at plan og programmering skulle gi oss de såkalte gyldne 60-årene. Rent materielt er forventningene oppfylt. Vi har opplevd jevn og god økonomisk vekst. 1. januar 1960 hadde for eksempel hver tyvende nordmann personbil. I dag hver sjetten nordmann. Hvor mange som nå tilbringer ferien i Syden har man ikke sikre tall for, men på dette området er økningen sikkert enda mer eksplosiv.

50

Vi tror også nå at vi forstår årsakssammenhengene såpass at vi kan unngå tidligere tiders tilbakeslag og arbeidsløshet. I et ungdomsprogram nylig ble jeg spurt: Er det vi som styrer utviklingen, eller er det utviklingen som styrer oss? Det er karakteristisk at det er ungdom som spør slik, og jeg tror det rører ved noe sentralt i vår situasjon. Har verdinormene i vår planlegging vært for ensidige? Har kanskje den materielle lønnsomhetseffekt tatt for mye av vår oppmerksomhet? Har vi oversett mennesket i konkurransejaget?

60

Strukturendring er det store moteord, på alle områder. Vi er et folk på flyttetot. Det heter jo at arbeidskraften skal være mobil, det vil si lett flyttbar. Jeg er klar over at dette er en del av prisen som må betales for produksjonsmessig tilpassing. Spørsmålet er, hvor høy skal denne prisen tillates å bli?

65

Konflikten i Kiruna er eksempel på hva vi kan vente selv i våre såkalte

velferdssamfunn. Den er ikke kamp for det daglige brød i vanlig forstand. Gjennomsnittsinntektene er relativt høye. For mange i verden ville sikkert forholdene i Kiruna, alt i alt, fortone seg som forlokkende. Likevel er det vantrivsel. Arbeiderne føler tilstandene uforenlige med sitt menneskeverd. Produksjonstempoet forbruker en på noen få år, og de mener at de ikke har den innflytelse de bør ha i den arbeidsprosess som er deres tilværelse og deres liv. Den egentlige avgjørelsen tas langt borte, hva enten det er konsernledelsen eller fagorganisasjon. Derfor retter misnøyen seg mot begge. Det kan også være verdt å merke seg at det dreier seg om forholdene i en statsbedrift, i et land som i en menneskealder har hatt sosialdemokratisk styre, og en av de best organiserte fagbevegelser i verden.

80 Jeg skal vokte meg vel for å dømme om de konkrete stridsspørsmål i denne konflikten, men jeg føler meg ganske sikker på at søkelyset her rettes på noe som ikke er som det skal være i våre samfunn. Erkjennelsen av dette bør være retningsgivende for syttiårenes politikk.

85 Kort formulert dreier det seg om enkeltmenneskets mulighet til å være med på å tilrettelegge sin daglige tilværelse. Sitt liv. Tendensene går individet imot.

Produksjonen og økonomien ledes av stadig større konserner, ofte verdensomfattende, så sterke at de til og med går på tvers av hva regjeringer og folkevalgte organer bestemmer. Heller ikke på det hjemlige plan har vi vært tilstrekkelig aktpågivende. Unødvendig mye av bedriftsledelse ligger konsentrert ofte langt borte fra produksjonsplassen. Det virker direkte komisk når en hører at det heises flagg når ledelse og styre avlegger visitt i egen bedrift.

95 Den offentlige forvaltning, både statlig og kommunal, går på ingen måte skuddfrie. Alltid hører man argumentene om hvor effektivt det er å konsentrere mest mulig. Jeg tror ikke det tjener fellesskapet på lang sikt. Hvis vi mener noe med dette, og viser den samme tillit til mennesker, uansett hvor de bor, så må vi også trekke dem med i utrednings- og beslutningsprosessen.

100

Jeg har ofte pekt på verdien i å ha ordnede organisasjonsforhold i et samfunn. De fleste organisasjonene har startet som folkebevegelser, men urmedlemmets medbestemmelsesrett kan tapes på veien. Så opplever man et Kiruna. Jeg har sett antydning som forklaring at det skulle være kommunistiske sympatier med i spillet. Det er nå vel femti år siden Sovjetsamveldet startet sitt statssosialistiske

105

eksperiment. Det må være å undervurdere dem som gir misnøye til kjenne, hvis man antyder at de i dette styresett skulle se en mer menneskevennlig løsning.

110 Men la oss gripe i vår egen barm. Ennå lages det miljøer rundt bedriftene hvor en kan avlese den enkeltes sosiale status, for eksempel i boligens plassering og standard. Jeg er fullt klar over at vi mennesker er ulike. Det vil vi forhåpentligvis fortsette å være. Vi verdsetter levedagene forskjellig. Noen ordner seg slik, andre annerledes. Vi skal ha valgmuligheter. Det er ikke det jeg retter søkelyset på, men
115 dette at vi i vår offisielle holdning rangerer de enkelte som mennesker etter deres funksjon i fellesskapet. At vi ikke har kommet lenger.

Vi tar i dag det første skrittet inn i 70-årene. I vår del av verden vil trivselsproblemene komme i fremste rekke. Velstandsstaten fortjener ikke
120 betegnelsen velferdssamfunn før vi har funnet bedre løsninger på de rent menneskelige problemene. Til tross for en gledelig bedring i økonomien for de gamle, blir oppgavene å finne andre former, slik at vi unngår å gi våre eldre den uniformerte anstalttilværelse mange i dag må friste.

125 I sosialomsorgen må vi stille oss som snarlig mål at de som har et handikap bør kunne vente den samme service som de friske anser som en rett i dagens samfunn.

Skole og utdanning er under vedvarende omforming. Oppseding er og skal være
130 vanskelig. Likevel tror jeg situasjonen er slik for både lærere og elever i noen av våre skoler at problemene ikke lar seg avfeie som bare overgangsfenomener. Myndighetene må her lytte til både lærere og foreldre og til de unge, og fordomsfritt ta skolemønsteret opp til revurdering, hvis man finner at noen av vanskene har sammenheng med dette.

135 Ungdom preget av misstilpassing møter vi både i og utenfor skolen. Utslagene er forskjellige. Vi finner mangel på selvrespekt og virkelighetsflukt, som i de alvorligste tilfeller slår ut i sniffing og i bruk av narkotika. Voldsmentaliteten er vel også tiltagende. Når det så bes om hemmelige fjernsynskameraer og andre
140 tekniske innretninger til en mer effektiv overvåkning, er jeg stygt redd vi går løs ensidig på symptomene. Dette med at storebror ser deg, som nøkkelordet i Orwells bok 1984 lyder, er jo nettopp kjennetegnet på det umenneskelige samfunn, som vi med alle midler vil forsøke å unngå. Og hvilken garanti har vi egentlig for at det i alle situasjoner er de mest høyverdige som overvåker?

I nyttårstalen i fjor var jeg i sterk tvil om jeg ville bli forstått når jeg brukte ordet miljø om alle de faktorer som er grunnlaget for vår trivsel. I år tror jeg alle forstår det. En riktig miljøpolitikk er blant annet vettug bruk av ressursene. Det er å
150 minske støy og forurensninger, og mange andre ting. Folk i Sør-Norge fikk en påminnelse med den grå snøen som falt 1. juledag.

Menneskene lar seg så lett blende av den tekniske utvikling. Lenge nok har vi skjøvet ansvaret og konsekvensene over på framtida. Nå slipper vi ikke unna
155 lenger. Mange av spørsmålene kan løses bare gjennom mellomfolkelig samarbeid. Men også her må vi feie for egen dør. Regjeringens ressursutvalg har avgitt første innstilling, og Hovedkomiteen for norsk forskning har sagt seg enig i et forskningsprogram på cirka 30 millioner kroner om vannforurensningene. Dette er kun en begynnelse.

160 Tidligere snakket man om den samfunnsoppgave som ligger i å sikre folket rett til å bruke naturgodene. Jeg vil gjerne utvide dette begrepet til å omfatte også plikt til å verne om dem. Under vårt arbeid med å løse slike spørsmål må vi ikke glemme at disse tross alt er de privilegertes samfunnsproblemer. For det store
165 flertall i verden er den nakne eksistens det altoverskyggende. Forskjellen i livskår mellom de rike og de fattige landene skaper en spenning som uvilkårlig vil prege den verdenspolitiske utvikling i 70-årene.

Aldri tidligere har vi hatt bedre hjelpemidler til å forme vår framtid på godt og
170 vondt. Vi må nytte disse mulighetene. La oss sette forskerne og ekspertene i gang med å lage alternative løsninger, som folkevalgte kan velge mellom i et reelt demokrati.

Ikke noe system, eller noen -isme, kan sikre det humane innhold vi alltid må
175 strebe etter i vårt samfunn. Det kan kun skapes av engasjerte samfunnsborgere, som i et fruktbringende samarbeid alltid husker mennesket bak tallene og bak maskinen. La et ønske om dette være det som samler oss ved inngangen til 70-årene.

180 Vi her hjemme vil gjerne også hilse og takke dem som har sitt virke på Svalbard og Bjørnøya, Hopen og Jan Mayen. Våre sjøfolk og fangstmenn på alle hav, og de som gjør sin innsats på misjonsmarkene, i fredskorpsene, eller i annen hjelpevirksomhet. Alle norske borgere på post utenfor landets grenser.

185

Og alle samler vi oss i gode ønsker for vår konge, vårt kronprinspar og den kongelige familie. Og vi ønsker hverandre et godt nytt år.

190

Kilde

www.regjeringen.no

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/har-vi-oversett-mennesket-i-konkurransejaget>

195

200

205

210

215

220